

NÉPDALOK

Ősz az idő, ködös nagyon

Parlando (Rimóc, Palócföld, Felföld, Vakler A., Németh I., 2000)

1. Ősz az i - dő, kö - dös na - gyon,
Szán - ta - ni ké - ne ga - lam - bom,
De az e - kém széj - jel va - gyon,
Hogy szánt - sak hát, én ga - lam - bom.

2. E - ke - va - sam a ko - vács - nál,
Gi - rin - de - lyem a kol - lár - nál.
Ve - tő - ma - gom sincs a zsák - ba',
El - vit - ték az a - dós - ság - ba.

3. Hat ökröm áll a vásárba,
Más zsebibe megy az ára,
A házamon tető nincsen.
Rászállni a gólya sem mer.

4. Rekvirálni jön a bíró,
Nem kérdezi, hány a síró.
Szedi-veszi gúnyácskáját,
Utolsó véka búzáját.

5. Keservesen sír a gazda,
Felesége vigasztalja:
Ne sírj, ne ríjj, kedves párom,
Jobb lesz majd a másvilágon!

6. Nem megyek a másvilágra,
Kimegyek Amerikába.
Onnan írok egy levelet,
Magyarország, Isten veled!

A magyar népzene a XVIII–XIX. század fordulóján „mint anyanyelvi szöveget az irodalmárok fedezik fel... A nép-dal elnevezés csak 1818-ban tűnik föl, de használják a ,dana’, ,danl’, ,dalic’, ,nóta’, ,pórdal’, ,paraszt-dal’, ,közdal’ kifejezéseket is.” A műfaj gazdagsága akkor tűnik ki igazán, amikor a dallamok gyűjteményben való közlése, például Pálóczi Horváth Ádám Ó és Új, mint-egy Ötödfél-száz Énekek (ki magam csinálmányja, ki másé) című munkája először 1813-ban kézzel írottan, majd 1953-ban könyv alakban megjelenik. A népdalgyűjtők elsőként lektottázták, később hangrögzítő eszközre vették fel az énekesek, hangszeres zenészek dallamait. Vikár Béla, Bartók Béla és Kodály Zoltán fonográfhangere, a későbbi gyűjtők magnetofonra, majd diktafonra vették fel a dalokat. A gyűjtők nevét hosszú lenne felsorolni, de a világhálón az érdeklődők számára elérhető a magyar népzene gyűjtők listája.

(Forrás: Dobszay László: *A magyar dal könyve* és Paksa Katalin: *Énekeltem én* című könyve)

Szómagyarázat

girindely = gerendely = az eke része

kollár = kerékgyártó, boglár

Édesanyám, azt a szál rozsmaringot

Giusto

(Rimóc, Palócföld, Felföld, *Vakler A., Németh I.*, 2000)

1. É - des - a - nyám, azt a szál roz - ma - rin - got,
A - me - lyet a sze - re - tőm any - ja a - dott,
Kös - se ősz - sze, te - gye víz - be, a po - hár - ba,
A sze - re - tőm es - kü - vő - je nap - já - ra.

2. Nincs édesebb a fekete szőlőnél,
Nincs kedvesebb az első szeretőnél,
Mer' az elsőt felejteni de nem lehet,
Még a hideg sírba el nem temetnek.

Zenehallgatás

Hallgassátok meg Daróci Bárdos Tamás: *Mikóházi nagyharang* című vidám kórusrapszódiaját!

Édesanyám sok szép szava

Giusto

(Lőrincréve, Küküllő vidéke, Erdély, Kiss L., 1960)

1. É - des - a - nyám sok szép sza - va,
É - des - a - nyám sok szép sza - va,
Kit fo - gad - tam, kit nem, so - ha,
Kit fo - gad - tam, kit nem, so - ha.

2. ♯: Megfogadnám, de már késő, ♯:
♯: Hull a könnyem, mint az eső. ♯:

3. ♯: Hull előmbe, hull a földre, ♯:
♯: Hull a gyászos kebelembe. ♯:

Feladat

Elemezzétek a népdalt! Készítsetek táblázatot a sorszerkezet, kadencia, dallamvonal, hangsor, hangnem, szótagszám, ütemszám, ritmika, stílus lejegyzéséhez!

Kós Károly építész (1883, Temesvár – 1977, Kolozsvár) így ír a *Kis-Küküllő vidéki magyar népművészet* című könyv bevezetőjében: „Kis-Küküllő vidéke – ismeretlen föld... A vidéket magába foglaló hajdani Küküllő vármegye hosszú századokon át az egyetlen városközpont nélküli megyénk; a tengelyét képező Kis-Küküllő völgye pedig Erdély központja felől a marosszéki bükkös-fenyves havasok közé vezető zsákutca volt.” Ezt az – Kós Károly szavai szerint – ismeretlen vidéket szerencsére nekünk, éneklőknek, a népdalok segítségével lehetőségünk van felfedezni.

Feladat

Keressétek meg az interneten, hol vannak a képeken látható, Kós Károly tervei alapján készült épületek!

I. MAGYAR TÁNCNÓTÁK

Táncnótáink közül sokat énekeltünk már az előző években. Ismételjük át őket! Ugyanakkor a sokféle ritmusú, dallamú, stílusú táncnóták kifogyhatatlan tárából még sok újat tudunk elővenni. A ritmusok egyébként a táncfajták szerint alakulnak. Akik ismerik népünk táncait az osztályban, mutassák be, melyik nótához milyen tánc illik! Fontos, hogy régi magyar táncainkat minél többen ismerjék, sőt megtanulják táncolni is. A tánc nemcsak tömegszórakoztatásra való, hanem kulturális hagyományunknak is része. A régi táncokban a fegyelmezett tartás, a mozgás kultúrája is kifejeződött, amellet ügyességre is szükség van előadásukhoz. A táncokat sokféle szabály rendezte. Ha többet akarsz tudni táncainkról és táncnótáinkról, vedd meg a *III népi táncdal* című kis könyvet (Rajeczky Benjamin–Gönyey Sándor)! Sok táncnótát ismerhetsz meg a *Hungarian Folkmusic* hanglemezsorozat darabjait hallgatva, amelyek az interneten is elérhetők.

Hej, rozmaring...

Tempo giusto

(Hollókő, Nógrád, *Borsai I.*)

1. Hej, roz - ma - ring, roz - ma - ring, Le - sza - kadt ró - lam az ing.
Van már né - kem ked - ve - sem, Ki meg - varr - ja az in - gem.

2. Három icce kendermag – jaj, de büszke legény vagy, –
mit ér a büszkeséged, – nem szép a feleséged! –
3. Három bokor saláta, – három kislány kapálta, –
Nem kell nékem saláta, – csak az, aki kapálta. –
4. Hej, kis katlan, kis katlan, – benne a sok mosatlan, –
mosd el kislány az edényt, – úgy öleld meg a legényt!
5. Hej, kendermag, kendermag, – barna kislány, kié vagy? –
Nem vagyok én senkié, – csak a kedves babámé.
6. Hej, kikirics, kikirics, – már énnékem ne viríts, –
virítottál eleget, – mégsem lettem a tied.
7. Kölcse, Csepel, Teleki, – barna kislány, gyere ki, –
nem mehetek, angyalom, – mert a hajam most fonom.
8. Hej, piros bor, piros bor, – mindjár’ ránk kerül a sor, –
egy icce bor nem árt meg, – régi babám, ölelj meg!
9. Ha ittatok, ettetek, – innen bizony menjetek, –
félíg van már a hordó, – nem éri el a lopó.

Dudás uram

Tempo giusto

(Kolon, Nyitra, Vikár L.)

1. Du - dás u - ram du - dál - jon kend, hosszú nó - tát ne fűj - jon kend,
gyen - gék va - gyunk, ki - fá - ra - dunk, ta - lán u - gyan meg is ha - lunk.

The musical notation consists of two staves. The first staff has a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody is written in a simple, rhythmic style with eighth and quarter notes. The lyrics are written below the notes. The second staff continues the melody and lyrics.

2. Aki dudás akar lenni, – pokolba kell annak menni, –
ott kell annak dudálgatni, – míg az ördög el nem viszi.

Feladat

Ha korábban megismertétek már a dallam egy másik változatát, énekeljétek el!

Kis kalapom

Tempo giusto

(Dunántúl, Kiss Dénes)

1. Kis ka - la - pom csur - gó - ra, min - dig in - nám, ha vol - na,
egy ic - ce bor, vagy ket - tő, nem vág en - gem a föld - hő'.

The musical notation consists of two staves. The first staff has a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody is written in a simple, rhythmic style with eighth and quarter notes. The lyrics are written below the notes. The second staff continues the melody and lyrics.

2. Ingem, gatyám, de szennyes, – magam vagyok szerelmes, –
egy icce bor nem páros, – hozzon kettőt, kocsmáros!

(A 3–4. dallamsorra:) Zsebembe' van az ára, – csapom az asztalára.

Úgy tetszik, hogy

Tempo giusto

(Nova, Zala, Vajda J.)

1. Úgy tet - szik, hogy jó helyen va - gyunk itt, úgy tetszik, hogy más - kor is vol - tunk itt,
mu - las - sunk hát egy vagy két ó - rá - ig, vég - bú - csunk - kat míg ki nem ad - ják itt.

The musical notation consists of two staves. The first staff has a treble clef and a key signature of one sharp (F#). The melody is written in a simple, rhythmic style with eighth and quarter notes. The lyrics are written below the notes. The second staff continues the melody and lyrics.

2. Végbúcsúnkak hamar vége leszen, – szegény legény akárhová mégyen, –
akármerre fordítsa kalapját, – szegény legény így éli világát.

Szivárványos az ég alja

Tempo giusto

(Kákics, Baranya, Olsvai I.)

The image shows a musical score for a song. It consists of three staves of music in G major (one sharp) and 2/4 time. The melody is simple and folk-like. Below the staves, the lyrics are written in Hungarian. The lyrics are: 1. Szi-vár-vá-nyos az ég al-ja, nem jól van a fe-jem al-ja, an-gya-lom, csil-la-gom, gye-re ba-bám, i-ga-zítsd meg, fáj a szí-ve-m, ví-gasz-tald meg, an-gya-lom, csil-la-gom.

2. Tartozom én a kocsmába', kilenc liter bor árával,
angyalom, csillagom,
– jaj Istenem, hogy adom meg, hogy a babám ne tudja meg,
angyalom, csillagom.
3. Tegnap vettem a papucsom, még az éjjel elmulatom,
angyalom, csillagom,
– máma tedd rá, holnap tedd rá, holnapután jobban tedd rá,
angyalom, csillagom.
4. Három tepsi túróslapény, pállott szájú béreslegény,
haj tedd rá, most tedd rá,
– akkor tedd rá, mikor mondom, rézsarkantyúd hadd pattogjon,
haj tedd rá, most tedd rá!
5. Három tepsi túróslapény, málészájú suszterlegény,
haj tedd rá, most tedd rá,
– mért etted meg a subickot, azért nem nő ki a bajszod,
haj tedd rá, most tedd rá!
6. Egy szem szilva, duráncai, tudnál-e még kacsintani,
angyalom, csillagom,
– ha te tudnál kacsintani, én is tudnék csókot adni,
angyalom, csillagom.

Sárosi Bálint az Alföldön, Csongrád megyében gyűjtötte a fenti dallamot az alábbi szöveggel:

Nincs Szentesen olyan asszony,
Mint Turiné komámasszony, így tedd rá, most tedd rá!
Tepsibe' süti a lapényt,
Avval kínálja a legényt, így tedd rá, most tedd rá!

Sárga kukoricaszár

Tempo giusto

(Nagybátony, Heves, Borsai I.)

1. Sá-r ga ku - ko - ri - ca - szár, má - sod - já - ra ka - pá - lat - lan ma - rad - tál,
te meg ked - ves kis ba - bám, ö - le - let - len, csó - ko - lat - lan ma - rad - tál.

2. Sárga pikét a ruhám, – abba szeret a galambom igazán, –
holnap is azt veszem rám, – abba ölel-csókol engem a babám.

3. Sárga csatos a cipőm, – elhagyott a kökényszemű szeretőm, –
ha elhagyott, nem bánom, – nyílik még a tearózsa az ágon.

Szómagyarázat

pikét = piké = kidomborodó mintájú pamutszövet

Ne búsuljon

Tempo giusto

(Józseffalva, Bukovina, Kodály Z.)

1. Ne bú - sul - jon sen - ki menyecs - ké - je, hogy az u - ra nem i - gen szé - pecs - ke,
ha meg - hal is, meg ne hal - jon ér - te, mást hoz ne - ki a ta - va - szi fecs - ke.

2. Nekem olyan emberecske kéne, – aki nekem recefátyolt venne,
egyszer-kétszer jól megveregtetne, – úgy belőlem friss menyecske lenne.

Báta vize zihog-zuhog a gáton

(Dunántúl, Ócsény)

d s s l s m r f s d d f f s l tá s s m f s s
s s s l tá s s l s m d d s s l s m r f s d d

Báta vize zihog-zuhog a gáton, – most ment erre a szeretőm lóháton.
Tilosban jár, mert tilos a szerelem, – senki se lássa meg, mikor ölelem.

II. MAGYAR NÉPBALLADÁK

A ballada az elbeszélő költemények egyik fajtája. Az elbeszélő történetben emberi szenvedélyek, ellentétek, összeütközések, társadalmi és egyéni problémák tárulnak fel tömör formában. A lelki ábrázolás a fontos, de úgy, hogy a legáltalánosabb, leggyakoribb magatartások tükröződjenek a jelképes történetben.

A balladák stílusa ehhez a művészi tartalomhoz igazodik. Az elbeszélő történetet időbeli kihagyásokkal, térbeli váltásokkal, párbeszédekkel s szaggatott mondat szerkesztéssel dramatizáló balladákban egyetlen szálon fut a cselekmény, elmarad minden, ami nem lényeges a végkifejlet szempontjából. Annál nagyobb hangsúlyt kapnak azok a díszítőelemek, amelyek a kifejezés erejét fokozzák (például az ismétlések, a ritmus).

A ballada nyelve sem a mindennapi életet tükrözi. Ünnepléses, költői nyelvet, kifejezéseket hallunk, olyan mondatokat, amelyek mélyen megragadnak emlékezetünkben. Vargyas Lajos így ír a ballada nyelvéről: „Ismételni azt érdemes, ami tömör, töltelékelemek nélkül való, kiművelt szépség. Az olyan szöveg nem kopik, csak nyer a másodszori elhangzásban, jobban ráfigyelhet a fül, és bevészetheti az emlékezetbe. Már az ének, a dallamra mondás is lelassítja a verset, és minden szónak külön súlyt ad. Az énekben – mint egy lassított filmben – jobban felfogjuk és élvezzük a költői szépségeket, s ezt még jobban elmélyíti az ismétlés.”

Jellegzetes a ballada előadásmódja is. Az énekesek nem utánozzák az egyes szereplőket, nem színezik ki az elbeszélést. Nem változtatják a hangerőt vagy a tempót. Merev, ünnepléses tartásban, színezés nélkül, ugyanakkor ünnepléses, meghatott hangon énekelnek, és ez sokkal kifejezőbbé teszi a balladát, mint a túlzott megjátszás.

Feladat

Gyűjtsétek össze, hol találkoztatok eddig az irodalomban a népballadák hatásával! Hányat ismertek Arany János balladái közül? Miben hasonlítanak ezek a népballadákra?

Kőműves Kelemen

A ballada alapja egy ősi hiedelem: az építők, akik megzavarják egy hely szellemét, csak eleven áldozattal tudják annak haragját lecsillapítani. A ballada azonban az ősi hiedelemből az emberi-erkölcsi magatartás ábrázolását, tanulságát emeli ki költői eszközökkel. A kőművesek csak anyagi hasznukat keresik, s hajlandók érte bármilyen gaztetre szövetkezni: megállapodnak, hogy amelyikük felesége legelőbb megy oda, azt áldozzák fel, s hamvait a mészbe keverve fogják megállítani a falak leomlását.

Szómagyarázat

ballada = a ballada eleinte csak énekelt formában létezett, és dallamai között nem egy táncdal is akadt, így sok népnél ma még az éneklés mellett el is táncolják. Az angolok, franciák és magyarok között azonban nyoma sincs a ballada táncolt formájának. A kifejezés a ballare = táncolni szóból ered.

Déva vára 1864-ben

Parlando

erdélyi népballada

1. Ösz-sze - ta - na - ko - dott ti - zen - két kő - mű - ves,
 a ti - zen - har - ma - dik Ke - le - men kő - mű - ves,
 ma - gas Dé - va vá - rát, hogy fel - é - pí - te - nék
 fél - vé - ka e - züs - tért, fél - vé - ka a - ra - nyért.

2. Amit reggel raktak, az délre leomlott, – amit délbe raktak, estére leomlott, –
 Összetanakodik tizenkét kőműves: – falat megállítani hogy lesz lehetséges.

A sors úgy hozza, hogy éppen Kőműves Kelemen felesége indul útnak. Köszönését zavart csend fogadja, férje sem mer a szemébe nézni...

3. Kinek felesége hamarabb jön ide, – annak gyenge hamvát keverjük a mészbe. –
 „Kocsisom, kocsisom, fog bé a hat lovam, – én uramhoz menni lenne akaratom.”
 4. „Jó napot, jó napot, tizenkét kőműves, – a tizenharmadik Kelemen kőműves! –
 Istenem, Istenem, mi lehet az oka, – kétszer is köszöntem, senki se fogadta.”

Azután megtörténik a gyilkosság; az asszony kicsiny gyermekére sincsenek tekintettel:

5. „Tizenkét kőműves azt a törvényt tette: – kinek felesége hamarabb jön ide, –
 a fejét levágjuk, tűzzel megégessük, – a szép fehér hamvát a mészbe keverjük.”
 6. A szép fehér hamvát a mészbe keverjük, – magos Déva várát azzal felépítsük. –
 „Hát a kicsi fiam, vajon mi lesz vele? – hát a kicsi fiam, vajon mi lesz vele?”
 7. „Lesznek jó asszonyok, akik megszoptassák, – lesznek jó leányok, akik elringassák.” –
 Azzal meg is fogták, nyakát kettévágták, – azzal meg is fogták, nyakát kettévágták.
 8. Nyakát kettévágták, tűzzel megégetik, – az ő gyenge hamvát mész közé keverik, –
 az ő gyenge hamvát mész közé keverik – magos Déva várát avval felépítik.

Kelemen kőművest kicsiny fia várja, s hiába ad kitérő választ, a kisfiú rájön az igazságra. A gyermek szavain megrendülve látja be Kelemen gonosztettét, annak erkölcsi hitványosságát; de későn – már csak önmagát átkozhatja:

9. Elindula haza tizenkét kőműves, – a tizenharmadik Kelemen kőműves, –
 „Apám, édesapám, hol van édesanyám?” – „Elmaradt messzire, haza jön estére.”
 10. „Átkozott legyen hát magos Déva vára, – még a nap se süssön fényesen reája, –
 elvesztettem érte kedves feleségem, – árván maradt érte a kicsi gyermekem!”

A történet – bár szélsőséges formában – bűneink okairól és azok szörnyű következményeiről beszél.

Kádár Kata

A gazdag Gyulainé fia igaz szerelemmel szereti Kádár Katát, a jobbágyleányt. A gögös anya azonban nem egyezik bele a „rangon aluli” házasságba: a büszkeség, a fősvényesség nem riad vissza a gonosztettől sem: míg fia távol jár, Katát megöleti.

Rubato (Kászonaltiz, Csík, Kodály Z.)

1. Gyu-la - i - né é-des - a - nyám, en-ged - je meg azt az e-gyet,
hogy kér-jem meg Ká-dár Ka - tát, job - bá-gyunknak szép le - á - nyát.

4. vsz.
E-lé ve-ze-ték

2. Mintsem fiam, megengedném, – inkább Katát elvesztetném, – feneketlen tóba vetném, – feneketlen tóba vetném.
3. Szolgám, szolgám, édes szolgám, – vezesd elé pej paripám, – mer’ elmegyek nagy világba, – országokról országokra.
4. Elvezették pej paripát, – egy ugrásban úgy megugrik: – Kata kapujába ugrik, – Kata kapujába ugrik.

A fiú hazajövet megtudja Kata halálát, s a halálban is Kata társa akar lenni. (Itt balladaváltozatunk kihagy néhány mozzanatot.) Gyulainé mindkettejük holttestét vízbe dobhatja.

5. Hát Kata ím kinn jár vala, – a kapuját nyitja vala: – ne nyisd Kata a kapudat, – mer’ nem megyek guzsalyasba.
6. Gyulainé ezt megtudá, – mind a kettőt lefogatá, – s feneketlen tóba dobták, – s feneketlen tóba dobták.
(A 3–4. dallamsorra:)
Onnét őket kiveteté, – onnét őket kiveteté.

De hogy még sírjukban se legyenek egymás mellett, kivéteti, s az egyiket a kápolna oltára elé, a másikat mögé temetteti:

7. Az egyiket temetteté – kerek oltár háta mögé, – a másikat temetteté – kerek oltár elejébe.

A szerelmesek poraiból kinőtt virágok összefonódnak, s tiszta szerelmüket igazolja a „két kápolnavirág”:

8. Az egyikken nevededett – egy szép tulipán szálcaska, – a másiból növededett – egy szép rozmarin szálcaska. – Ott is addig nödőgéltek, – oltár hegyin összenöttek.

A rangkórságot, a társadalmi ellentéteket elítélő ballada ezzel a szép költői képpel végződik, mely a szeretet és emberség magasabbrendűségét hirdeti.

Kömíves Kelemen

Kádár Kata

A balladaillusztrációk fametszeteit Buday György készítette.

A szeretet próbája

A ballada egy ősi görög elbeszélés motívumaiból épül. A görög elbeszélésben egy férjnek hibája miatt meg kellene halnia: az istenek tekerő kígyókat küldenek hálószobájába. De Apolló isten megengedi, hogy megmeneküljön, ha helyette más vállalja a halált. De sem apja, sem anyja nem hajlandó erre, csak a felesége. Őt viszont hűsége jutalmául az alvilág ura visszaküldi az élők közé.

A magyar balladában az elszunnyadt pásztorfiú „kebelébe bútt be” a kígyó. Balladánk a moldvai csángó nyelvjárás sok érdekes kifejezését is őrzi.

Parlando, rubato (Lécped, Moldova, *Kallós Z.*)

1. A-nyám, é-des - a - nyám, cso - bán le - gény vol - tam,
le - fe - küd - tem va - la sa pa - tak part - já - ra.

2. Sáríg es kit kígyó bébújt kebelembe, s aki azt kiveszi, fél karját megeszi;
(*a 3–4. dallamsorra:*) talán édesanyám, talán kend kiveszi.
3. Mintsábbot ellegyek s a fél karom nélkül, inkábbbot elleszek s a legényem nélkül.
4. Menj elé te fiam, menj el te apádhoz, menj el te apádhoz, talán ő kiveszi.

A legény apjához megy, de azzal is így jár:

5. Apám, édesapám... 6. Sáríg es kit kígyó... 7. Mintsábbot ellegyek... 8. Menj elé te fiam, menj el te bátyádhoz...

A legény bátyjával sem jár különkül:

9. Bácsim, édes bácsim... 10. Sáríg es kit kígyó... 11. Mintsábbot ellegyek s a fél karom nélkül, inkábbbot elleszek s az én öcsém nélkül. 12. Menj elé te öcsém, menj el te mátkádhoz...

A fiú szerelmeséhez (mátkájához) lép:

13. Mátkám, édes mátkám... 14. Sáríg es kit kígyó...

(És most megfordul a sokszor ismételt versszak rendje:)

15. Mintsábbot ellegyek s az én babám nélkül, inkábbbot elleszek s a félkarom nélkül.

A legény óvja a leányt. Gondold meg, mihez fogsz! Fordítsd el fejedet, mert a félelem vissza fog riasztani!

16. Mátkám, édes mátkám, fordítsd a fejedet, fordítsd a fejedet, nehogy te megijedj.
17. Nem fordítom én el, szemeimvel nézem, hát én nem sajnálom nem, a fél karomat.
18. Gondolkozz meg jól má, hogy minek fogsz neki! – Nyisd ki kebeledet, vegyem ki a kígyót.

 Szómagyarázat
csobán = pásztor

A leány benyúl a fiú inge alá, s íme, aranyat talál. Jelkép ez nyilván – megfelelője annak, hogy a görög mondában is megkegyelmeznek az alvilág urai a szerető hitvesnek.

19. Hát mikor belényúl, keresve keresi, hát ott nincsen kígyó, nem kapja a kígyót.
20. Mikor azt kiveszi, mint szép sárig arany; sírni fog a fiú, megöleli lányát.
21. Megöleli a lányt, s a vállára borul: mátkám, édes mátkám, engem csak te sajnálsz!

Szómagyarázat

Sárig es kit kígyó = egy kis sárga kígyó
Mintsábbot, inkábbbot = mintsem hogy, inkább
Legényem = fiam
„Kapja” = találja

Zenehallgatás

Hallgassuk meg a ballada gyönyörű népi előadását a *Hungarian Folkmusic* hanglemezen (I. sorozat, I. lemez A/1)!

Feladat

A ballada éneklése közben gondolkodjatok arról, miért kapta a dal a *Szeretet próbája* címet!

Az alábbi képen a következő oldalon található ballada illusztrációját láthatjátok.

Nagy hegyi tolvaj

Nagy hegyi tolvaj

A leányt szülei a „nagy hegyi tolvajhoz” kényszerítették feleségül. Azonban hiába lett gazdag ember felesége, ha az rablással szerzi vagyonát, s neki félelemben kell élnie. Az asszony panaszát meghallja a rabló, s megjegy, hogy felesége leleplezi őt. Inkább kivégezteti feleségét, az pedig fián keresztül apjához, anyjához, végső soron minden emberhez („egész Barassóhoz”) intézi intelmét: ne adják el pénzéért, haszonért azt, ami az embernek a legdrágább: a becsületet, tisztességet, a másik embert! Az 1–3. vers az asszony panaszdala:

Parlando

(Rugonfalva, Udvarhely, *Vikár B.*)

1. Szi - vár - vány ha - va - sán fel - nőtt roz - ma - ring - szál,
nem sze - re - ti he - lyét, el a - kar buj - dos - ni,
ki kell on - nat ven - ni, súj hely - be kell ten - ni,
ki kell on - nat ven - ni, súj hely - be kell ten - ni.

 Szómagyarázat
Barassó = Brassó
álé = faszor, sétány

- Istenem, Istenem, áraszd meg a vizet, – hadd vigyen el engem apám kapujára,
– apám kapujáról anyám ajtajára, – hadd tudja meg immán, kinek adott férjhez:
- Cifra katonának, nagy hegyi tolvajnak, – ki most is oda van embermegfosztani,
– egy-két karajcárér’ lelket elveszteni, – egy-két karajcárér’ lelket elveszteni.

A rabló meghallja a panaszt, az asszony félelmében kifogásokat keres:

- Az ajtón hallgatja a nagy híres tolvaj, – hogy a felesége benn magát sirassa.
– Nyiss ajtót, nyiss ajtót asszony-feleségem, – miér’ sírsz, miér’ sírsz, asszony-feleségem?!
- Nem sírok, nem sírok, lelkem jámbor uram, – konyhán forgolódtam, cserefát égettem,
– konyhán forgolódtam, cserefát égettem, – cserefának füstje húzta ki a könnyem.
- Arra vigyázz asszony: holnap álló délbe’ – holnap álló délbe’ fejedet vétetem,
– Kifuta az asszony, kiáltja Jánoskát, – kifuta az asszony, kiáltja Jánoskát:
- Jánoskám, Jánoskám, nagyhajú Jánoskám, – húzd elé hintómat, fogd bé hat lovamat,
– húzd elé hintómat, fogd bé hat lovamat, – holnap álló délbe’ vigy fejvevő helyre.
- Ha fejemet veszik, takard gyöngre gyolcsba, – s mindennap háromszor mosd meg ürmös borba,
– s vidd bé Barassóba, s tégy fel az áléra*, – s az egész Barassó vegyen példát róla:
- Apámnak, s anyámnak tégy az asztalára, – hogy adja leányát cifra katonának,
– hogy adja leányát cifra katonának, – cifra katonának, nagy híres tolvajnak.

A rossz feleség

Gúnyolódó ballada. Táncc jelenetet látunk, melyet egy leány érkezése szakít ketté. Hívja haza beteg édesapjához a vígan táncoló anyját. Az anya azonban halogatja a hazatérést; számára mindennél többet jelent a szórakozás. A dallam első része szabadabb ritmusú, s második, a giusto táncritmusa mindig az asszony válaszához kapcsolódik. A magyar népzeneben nagyon ritka, hogy kétféle előadásmód váltsa egymást egy versen belül.

Poco rubato (Kászonimpér, Csík, Bartók B.)

1. Jö-jön ha - za é-des - a - nyám, mert be- teg az é-des - a - pám!

E - rij, é - des jó le - á - nyom, mindjárt én is me - gyek,

e - gyet, ket - tőt hadd for - dul - jak, mindjárt ott - hon le - szek.

2. Jöjjön haza, édesanyám, mert gyóntatják édesapám! Erij, édes jó leányom...
3. Jöjjön haza, édesanyám, mert meghalt már édesapám! Erij, édes jó leányom...
4. Jöjjön haza, édesanyám, eltemettük édesapám! Erij, édes jó leányom...
5. Jöjjön haza, édesanyám, eltoroztuk édesapám! Erij, édes jó leányom...

Most már siet hazafelé az asszony, hiszen a leánykérők között magának is új férjet remél.

6. Jöjjön haza, édesanyám, leánykérők jöttek hozzánk! Isten áldja, komámasszony, most már hazamegyek, eljöttek a leánykérők, én is férjhez megyek.

Ezzel a keserű-gúnyos hanggal ér véget a ballada, s a hallgatókra bízza, hogy levonják a tanulságot.

Kodály ezt a balladát a következő változattal foglalta be a *Székelyfonóba*:

Jö-jön ha - za, é - des - a - nyám...

Giusto

1. 2.

Feladat

Keressetek példákat arra, hogy egy népdalon belül kétféle előadásmód váltakozik!

Zenehallgatás

Hallgassatok felvételeket a *Hungarian Folkmusic* sorozat vagy a Zenetudományi Intézet publikált népzenei felvételeinek anyagából!

Görög Ilona

A halálnál is erősebb vágyakozás, a kitartó szerelem kedves balladája. A csodamalom – csodatorony – csodahalott-jelenet a balladák ismert hármas ritmusával fokozza a történet ellentéteit. Az eseményeket kevés szóval mondja el a vers, inkább a négy szereplőt beszélgeti: a fiút és anyját, a leányt és anyját. – Ezt a balladát Kodály Zoltán befoglalta a *Székellyfonó* című színpadi játékba. A csodamalom-jelenetnél egy ismert népdalt fűzött közbe (*A malomnak nincsen köve*), hasonlóképpen a csodatoronynál is (*Lányok ülnek a toronyba*), a csodahalottnál pedig egy igazi népi siratódallamot.

Tempo giusto

(Rugonfalva, Udvarhely, Vikár B.)

1. „Bi-zony csak meg - ha - lok, a - nyám, é - des - a - nyám,
Gö - rög I - lo - ná - ért, kar - csú de - re - ká - ért.

2. Karcsú derekáért, gombos ajakáért, – gombos ajakáért, piros orcájáért.”
3. „Ne halj fiam, ne halj, Bertelaki László, – csináltatok néked olyan csudamalmot:
4. kinek egyik köve bélián gyöngyöt hányjon, – másodköve pedig sustákat, petákat.
5. Oda is eljönnek szüzek, szép leányok, – a tied is elgyün: szép Görög Ilona.”
6. „Eresszen el anyám, anyám, édesanyám, – csudamalom látni, csudamalom látni!”
7. „Ne menj lányom, ne menj; megvetik a hálót, – megvetik a hálót, megfogják a márnát!”
8. „Bizony csak meghalok anyám, édesanyám – Görög Ilonáért, karcsú derekáért.
9. Karcsú derekáért, piros orcájáért, – piros orcájáért, gombos ajakáért.”
10. „Ne halj fiam, ne halj, Bertelaki László, – csináltatok néked olyan csudatornyot:
11. kinek magassága az eget fölérje, – kinek szélessége Tisza partját érje.
12. Oda is eljönnek szüzek, szép leányok, – a tied is elgyün: szép Görög Ilona.”
13. „Eresszen el anyám, anyám, édesanyám, – csudatorony látni, csudatorony látni.”
14. „Ne menj lányom, ne menj, szép Görög Ilona: – megvetik a hálót, megfogják a márnát!”
15. „Bizony csak meghalok anyám, édesanyám – Görög Ilonáért, karcsú derekáért.
16. Karcsú derekáért, gombos ajakáért, – gombos ajakáért, piros orcájáért.”
17. „Halj meg, fiam, halj meg, Bertelaki László, – ide is eljönnek csodahalott látni, –
18. a tied is eljő: szép Görög Ilona, – a tied is eljő: szép Görög Ilona.”
19. „Eresszen el anyám, anyám, édesanyám, – csodahalott látni, csodahalott látni,
– (a 3–4. dallamsorra:) ki érettem megholt, halálé változott.”
20. „Nem eresztlek lányom, lányom, édes lányom, – megvetik a hálót, megfogják a márnát!”
21. Avval csak beszökött öltöző házába, – a nyakába vette fontalan szoknyáját, –
22. elejébe vette fehér előruhát, – a lábára húzta piros patkós csizmát.
23. „Kelj föl fiam, kelj föl, Bertelaki László, – mert a határon jön szép Görög Ilona,
24. kiér’ te megholtál, halálé változtál, – kelj föl fiam, kelj föl, mert a lábodnál áll, –
kiér’ te megholtál, halálé változtál.”
25. „Láttam én halottat, de ilyent sohase, – kinek az ő lába felszökőleg álljon, –
26. kinek az ő karja ölelőleg álljon, – kinek az ő szája csókolólag álljon.” –
Avval csak felszökött Bertelaki László.